

Covid-19 Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma

A Sociological Research On The Perception Of Covid-19

Hatice YILMAZ ASLAN Suvat PARİN Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Prof. Dr Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Van, Türkiye

ÖZET

21. Yüzyılın bütün toplumlarını ekonomik, sosyal, sağlık ve eğitim gibi birçok boyutta etkileyen en önemli gelişmelerden biri şüphesiz COVID-19 salgınıdır. İlk olarak Çin’de görülen ve kısa bir zaman içinde bütün dünyayı eş zamanlı olarak etkisi altına alan COVID-19 virüsü birey, toplum ve devlet düzleminde çok sayıda rutinin değişmesine yol açtı. Bir taraftan salgına yol açan virüsün kaynağına, bulaşma yollarına, küresel dünyadaki egemenlik mücadeleleriyle ilişkilerine diğer taraftan da salgının olumsuz etkilerini minimize etmeye dönük devreye konulan kurallara, uygulamalara, ilaç ve aşı çalışmalarına yönelik farklı toplumsal yapılarda farklı tartışmalar ortaya çıktı. Bu çalışma, Van’da COVID-19 salgınına ilişkin algıları ortaya koymayı hedefleyen bir çerçeve taşımaktadır. Araştırmanın verileri 2020 yılının Eylül ayında online olarak derlendi. 2673 kişinin katılım sağladığı araştırmada analizler, geçersiz sayılan anket formları elendikten sonra geriye kalan 2185 kişiye ait veriler üzerinden yapıldı. Araştırma, COVID-19’un etkili olduğu bütün toplumsal yapılarda olduğu gibi Van’da gündelik yaşam pratiklerini derinden etkilediği, dinsel tutumlarda değişimlere yol açtığı, eğitim problemlerinin ve kadınların iş yükünün artmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kavramlar: Algı, COVID-19, Gündelik Yaşam, Din, Van.

ABSTRACT

One of the most important developments affecting all societies of the 21st century in many dimensions such as economic, social, health and education is undoubtedly the COVID-19 epidemic. The COVID-19 virus, which was first seen in China and took the whole world under its influence in a short time, caused many routine changes at the level of is the individual, society and state. On the one hand, the source of the virus that caused the epidemic, its transmission routes and its relations with the struggle for dominance in the global world were discussed, on the other hand, different discussions emerged regarding the measures taken to minimize the negative effects of the epidemic and practices, medicine and vaccine studies. This study carries a framework that aims to reveal the perceptions regarding the COVID-19 outbreak in Van. The data of the research were compiled online in September 2020. In the study, in which 2673 people participated, the analyzes were made on the data of the remaining 2185 people after the invalid survey forms were eliminated. The research reveals that, as in all societal structures where COVID-19 is effective, it deeply affects daily life practices in Van, causes changes in religious attitudes, causes educational problems and increases the workload of women.

Key words: Perception, COVID-19, Everyday Life, Religion, Van

1. GİRİŞ

COVID-19 virüsünün 2019 yılının aralık ayı sonlarında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Wuhan kentinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Virüsün ortaya çıkması ile etkisi tüm dünyada yayılmış ve birçok insanın ölmesine sebep olmuştur. Kısa zamanda küresel salgın haline gelen ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 virüsünün yayılımı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 12 Mart 2020 tarihinde küresel salgın kabul edilmesine yol açmıştır. Virüsün yüksek bulaşıcılığının bulunması, başlangıç aşamasında aşısının ya da özel bir ilacının henüz geliştirilememiş olmasının yanı sıra ilgili alanda bulunan veya geliştirilen ilaçların koruyuculuğunun toplum nezdinde çeşitli tartışmalar yaratması gibi nedenler, hastalığın insan sağlığına yönelik önemli bir tehdit olarak algılanmasında önemli ölçüde etkiye bulundu. Diğer taraftan virüsün birden ortaya çıkarak dünyanın birçok farklı ülkesinde hızlı bir şekilde yayılması, birbirinden farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşünceler arasında bir taraftan virüsün bilinçli oluşturulan komplo teorisinin bir parçası olduğu ileri sürülürken diğer taraftan herhangi bir komplonun ürünü olmadığı, aksine doğal bir şekilde virüsün hayvanlardan insanlara bulaşan bir hastalık olduğu ileri sürülmüştür.

COVID-19 ile ilgili çok farklı spekülasyonlar ortaya atılmakla birlikte hastalığın kökenine dair kesin bir belirleme yapılamadığı söylenebilir. Ancak COVID-19 salgının ortaya çıkışıyla ilgili ileri sürülen iki iddia dünya kamuoyunun gündemini uzun bir süre meşgul etmiş ve bunlar üzerine uzun tartışmalar yürütülmüştür. Bu iddialardan ilki Çin’in Wuhan kentindeki halka açık faaliyet sürdüren hayvan pazarından ortaya çıktığı ve virüsün bu pazarlarda yayılmaya başladığına yöneliktir. İkinci iddia ise Wuhan kentinde bulunan halka açık pazarın yakınında bulunan bir laboratuvarın virüsün yayıldığına dair güçlü görüşlerin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Afacan ve Avcı, 2020: 10). Benzer bir iddia da Akyüz (2021: 173) tarafından dile getirilmiş ve virüsün planlı bir deney olduğu, laboratuvar ortamında üretildiği, kulağa hoş gelmeseyse de dünya nüfusunu azaltmaya yönelik olduğu, hatta öyle bir boyuta geldi ki sosyal medyada, tüm insanların takip edilmesi için vücutlarına aşı yolu ile müdahale edip çip takılması ve takılan çip ile kontrol altına alınması için planlı üretilen bir virüs olduğuna dair onlarca komplo teorisi kurulmuştur.

Yaşanan tüm gelişmeler bir yana, hızlı bir şekilde yayılan ve dünya genelinde milyonlarca insanın hayatını kaybettiği COVID-19 salgını nedeniyle birçok rutin işleyiş askıya alınmıştır. Salgın nedeniyle alınan birbirinden farklı

tedbirler kapsamında, insanlar evlerinden çık(a)mamaya başlamış ve bu durum birçok ülkede sosyal hayatı etkilediği gibi üretim sektörünü de durma noktasına getirmiştir. Getirilen kısıtlamalar neticesinde üretim sektörünün yanı sıra özellikle sağlık ve eğitim alanlarında riskler oluşmaya başlamış, dengeler alt üst olmuştur (Kavas ve Dereli, 2020: 86).

COVID-19 salgınından korunmak için tüm dünyada uygulanan tedbirlere bağlı olarak ülkemizde de bazı tedbirler alınmış ve salgın kontrol altına alınmaya ya da bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Alınan bu tedbirlerin başında maske, mesafe, temizlik gibi salgını önleyici pratikler gelmektedir. Pandeminin ilerleyen süreçlerinde ise cep telefonlarına kurulabilen “hayat eve sığar” uygulamasıyla salgının hangi bölgelerde yoğunluk gösterdiği takip edilebilir hale getirilmiştir. Salgının hem hızla yayılmasının önüne geçmek ve özellikle toplumun risk altındaki gruplarını (yaşlı, kronik rahatsızlıkları olan vs.) koruma amacıyla sokağa çıkma, bireyleri toplu halde ve uzun süre yan yana tutan şehirlerarası ile yurt dışına seyahat kısıtlaması/yasağı gibi sert önlemler getirilmiştir.

Salgının önlenmesine yönelik getirilen kısıtlama ve tedbirler ile birlikte çalışma hayatında da artık yeni bir dönem başlamıştır. Kamu kurum ve kuruluşu dönüşümlü, esnek ve uzaktan çalışma yöntemlerini uygulamaya koyarak hem pandeminin yayılma hızını düşürmeye hem de personellerinin hastalanmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Daha özele indirgenirse; gebeliğin 24 ile 32. Haftası içinde olan hamile çalışanlar, süt izni kullananlar ile engelli çalışanlar, altmış yaş ve üzerinde olanlar, kronik rahatsızlığı bulunanlar ile on yaş ve altı çocuğu olan kadın çalışanlar idari izinli sayılarak bu süre içerisinde fiilen çalışılmış sayılacakları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ilan edilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının günlük çalışmaya başlama ve bitme saatleri 10.00-16.00 arası olarak belirlenmiş ve ulusal veya uluslararası düzeyde kapalı alanlarda düzenlenecek her türlü toplantı, basın açıklaması, miting veya aktivitelerin gerekli güvenlik önlemleri alınmak suretiyle video konferans gibi sesli/görüntülü iletişim sistemleri ile uzaktan yapılmasına karar verilmiştir (2021/8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi).

Kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra pandemiye ilişkin getirilen çeşitli kısıtlama, yasaklama ve kapanmalar birçok farklı sektörde de daralmaya yol açmıştır. Bu süreçte örgün eğitim kurumları online alanda kendine yer bulurken market, manav vb. alışverişler ise evlerinden çıkamayan ya da çıkmak istemeyen bireyler tarafından genellikle internet aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan bu durum yanı alışverişlerin internet üzerinden ve daha çok kurumsal firmalar üzerinden gerçekleşmesi, özellikle çeşitli iş yerlerinin (küçük ölçekli) kapanmasına veya buralarda çalışanların sayılarının azaltılmasına yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle birçok işletme hem kapanma noktasına gelmiş/kapanmış hem de ciddi sayılarda personel eksiltmesine gitmiştir.

2. COVID-19 'UN YANSIMALARI: LİTERATÜR NE DİYOR?

Sosyolojik anlamda Van özelinde Saraçoğlu (2021) tarafından yapılan *COVID-19'un Kentler Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği* isimli çalışmada, COVID-19 salgınına dair veriler analiz edilmiş ve Van ilinde salgına yönelik verilen mücadele ile uygulanan politikaları kurumlara göre ayrıntılı incelenmiştir. Çalışmada, COVID-19 salgınının Van ilinde sağlık, ekonomi, tarım ve hayvancılık, eğitim, ulaşım ve sosyal yaşamı olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Nitekim pandemi sürecinde alınan tedbirler kapsamında; uzun süre evde kalma zorunluluğu, sosyal mesafeye dikkat etme, oluşabilecek bulaşma risklerinden kaçınma amaçlı olarak uygulanan rutinler toplum yaşamında önemli yeniliklere sebep olmuştur (Çakıroğlu ve ark., 2020). Diğer taraftan özellikle dünyanın farklı yerlerindeki ülkelerde meydana gelen gelişmelere de bağlı olarak pandeminin ya da kapanmalar eşliğinde sokağa çıkma yasaklarının uzun süreceğine yönelik söylemler ve teoriler, insanları toplu alışveriş ve stokçuluk gibi yeni davranışlar sergilemeye yönlendirmiştir (Can, 2021).

COVID-19 salgının en çok etkilediği kurumların başında eğitim kurumları gelmektedir. Pandemi ile birlikte okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm kademelerde okullar kapatılarak uzaktan eğitime geçilmiştir (Güngörer, 2020). Eğitim kurumları ile birlikte cami, kilise vb. toplu ibadet yerlerinin kapatılması ile din kurumları da eğitim kurumlarıyla benzer şekilde etkilenmiştir. Uzaktan eğitimin çevrim içi ilerleme kat ettiği ancak yüz yüze eğitim gibi olumlu sonuçlar doğurmadığı (Arı ve Kanat, 2020), internet ve teknolojik aletlere erişimde ve teknolojik altyapı eksikliği yaşandığı (Arslan vd. 2021, Muthuprasad 2021, Reimer&Schleicher 2020), uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme problemlerinin yaşandığı, öğrencilerin teknik altyapı ve imkânlar açısından eşit şartlarda olamadığı veya erişemedikleri (Balaman ve Hanbay Tirkaki 2021, Bennett, v.d, 2020, Chang ve Satako 2020), öğrencilerin derslere katılımının az olduğu ve uzaktan eğitimin motivasyon düşüklüğüne sebep olduğu (Bakioğlu ve Çevik 2020), uzaktan eğitim sürecinin eğitimde fırsat eşitsizliğini arttırdığı (Han, Demirbilek ve Demirtaş 2021), öğretmen adaylarının genel anlamda eşzamanlı derslere karşı tutumlarının olumsuz olduğu (Karatepe, vd. 2020), öğrencilerin web tabanlı öğrenmede zorlandığı (Keskin ve Özer, 2020), öğretmenler öğrencileri yüz yüze göremedikleri için öğrenci ile öğretmen etkileşiminin azaldığı (Metin vd. 2021), öğrencilerden geri bildirimin verimli alınamadığı, öğrencilerin dersi takip edip etmediklerinin kontrolünün sağlanamadığı, öğrencilerin derse katılımında pasif kaldığı (Uyar (2020) gibi olumsuz sonuçlar içeren çalışmalar yapılmıştır. Diğer taraftan pandemi sürecinde yürütülen uzaktan eğitimin olumlu yönlerini bildiren çalışmalara bakıldığında; COVID-19 salgınında sosyal mesafe yaratılarak bulaşıcılığın önlenmesine yönelik yapılan tüm düzenlemelerin yanında özellikle eğitim alanında bunu sağlayabilecek en iyi uygulamanın uzaktan eğitim ortamı olduğu (Yamamoto ve Altun, 2020), zaman ve mekân

bağımsızlığı, ekonomiklik ve öğrenme kaynaklarına tekrar ulaşabilme imkanı sağladığı (Uzoğlu, 2017), uzaktan eğitim sisteminin kriz dönemlerinde acil eylem planı olarak kullanılabildiği (Türküresin, 2020), öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşmadıkları (Serçemeli ve Kurnaz, 2020), öğrencilerin pandemi döneminde uygulanan uzaktan eğitim uygulamalarını faydalı bulduğu ve eğitimden kopmamak için iyi bir alternatif olarak değerlendirdiği (Pinar ve Akgül, 2020) gibi sonuçlar elde edilmiştir.

COVID-19'dan olumsuz yönde etkilenen bir diğer alan ise ekonomi ve çalışma hayatıdır. Salgının ekonomi ve çalışma hayatına en büyük etkisi, pandemi sürecinde ortaya çıkan işsizlik ve buna paralel gelişen geçim sıkıntısı olduğu söylenebilir. Özellikle işletmelerin kapanması ve virüsün yayılma hızının insanların evlerinde kalmaları sağlanarak düşürülmeye çalışılması, belirli aralıklarla dışarı çıkma yasaklarının uygulanması sonucunda sosyal güvencesi ve düzenli geliri olmayan, gününbirlik işlerde çalışan insanların ailelerinin geçimini sağlayamadıkları için maddi açıdan zor durumda kaldıkları bilinmektedir (Tanuro, 2020: 53). Yine bu bağlamda Khair (2021) çalışmasında, COVID-19 salgınının neden olduğu sağlık sorunlarının dışında hükümetlere yüklediği diğer önemli bir sorunun ekonomik nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve çeşitli tedbirlerin alınması neticesinde ekonomi durmuş, dolayısıyla bu durum daha çok düşük gelirli bireyin oluşmasına yol açmıştır. Diğer taraftan, sağlık müdahalesinin iyileştirilmesi ve sosyal koruma sorununun ele alınması daha yüksek bir harcamaya yol açmıştır. Bu sorun bilhassa dünya borcunun daha önce hiç görülmemiş yüksek seviyelere ulaştığı bir zamanda ortaya çıkmıştır.

Pandemi ile birlikte seyahat kısıtlamaları getirilmiş ve seyahat dâhil birbirinden farklı alanlarda yasaklar artmaya başlamıştır. Özellikle yoğun nüfuslu alanlarda enfeksiyonun yayılması için bir vektör olarak tanımlanması sebebiyle toplu taşıma kullanımı sınırlandırılmış veya önerilmemiştir (Tian ve diğ., 2020). Diğer taraftan kentlerde toplu taşıma kullanma zorunluluğu olmayan yerlerde, bireylerin ihtiyaçlarını giderilebileceği noktaların yürüme mesafesinde olması gerektiği ile ilgili konuya ilişkin yayımlanan genelgeye göre, 81 ilde sokağa çıkmaları kısıtlanan 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlıkları olan vatandaşlar ve ihtiyaç duyulan hallerde refakatçileri belirlenen saatler arasında yürüme mesafesiyle sınırlı olmak, sosyal mesafe kuralına riayet etmek ve maske takmak kaydıyla dışarı çıkabilmelerine imkân sağlanmıştır.

COVID-19 salgınının göç üzerindeki belki de en belirgin etkisi virüsün yayılmasını önlemek için uygulamaya konulan dünya çapında tecrit ve seyahat kısıtlamalarıdır. 2020 Temmuz ayının sonunda, COVID-19 ile ilgili seyahat kısıtlamaları neredeyse tüm ülkelerde uygulanmıştır. Göçmenlerin çoğu transit ülkelere kalmak zorunda olduğundan varış noktalarına ulaşamamış veya ülkelerine dönememiştir. Diğer taraftan COVID-19'un sınır tanımadan ve çok uzak ülkelere kadar yayılmasını, sınırların kapatılması, seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, uluslararası hava trafiğinin seyrekleştirilmesi ve hatta çökmesi gibi son derece baskıcı önlemlerin getirilmesi bile durduramamıştır. Bieber'e (2020: 8) göre, salgının sınır tanınaması karşısında sınırlar, getirilen kısıtlamalar ile küresel hastalığın tedavisinde sınırlı da olsa bir çözüm üretmiştir.

T.C. Sağlık Bakanlığı, COVID-19 pandemisi sürecinde halkın sağlığına yönelik Bilimsel Danışma Kurulunun çalışmalarını içeren COVID-19 bilgilendirme sayfasında yer alan afiş, rehber ve bilgilerin Arapça ve İngilizce çevirileri yapılmış ve yabancı uyruklular için temel bilgilendirme dokümanlarının bulunduğu web sayfası tasarlanmıştır (<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/gocsagligi>). Bunun yanında yerel yönetimler, STK'lar, uluslararası örgütler de COVID-19 salgını ile ilgili bilgilendirmeler yapmaya devam etmiştir (Mardin v.d., 2020: 114).

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Van ilinde yaşayan ve COVID-19 salgınından etkilenen 18 yaş üzeri bireylerin tümü araştırma evrenini, tesadüfi olmayan amaçsal örneklem tekniği ile ulaşılan 2185 kişi ise çalışmanın örneklemi oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veriler online anket aracılığıyla elde edildi. 42 sorudan oluşan anket formunun yer aldığı link elektronik ortamda kartopu yöntemiyle katılımcılara ulaştırıldı. Örneklem bu açıdan, akıllı telefon ve sosyal medya kullanıcılarının yoğunlukta olduğu bir grup özelliği gösterdiğinin altını çizmek gerekiyor. 8 gün içinde toplanan ve SPSS'te kontrolü yapılan data, soruların %20'sine cevap alınamayan anketler geçersiz sayılarak 2185 kişiye ait bir veri seti olarak analiz edildi. Her soruyu kaç kişinin yanıtladığı ilgili tablodaki önermenin altında yer almaktadır. Araştırmaya katılan örneklem özelliklerini yansıtan Tablo 1'e bakıldığında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ikametgâh (ilçe), medeni durum, meslek, gelir düzeyi, hane halkı büyüklüğü ve konut tipi üzerinden tanımlanan bir örneklem ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 1: Anketi yanıtlayan kişilerin Sosyo-Demografik bileşenleri

	N	%		N	%
Yaş			Eğitim Durumu		
18-20	133	6,1	İlkokul ve altı	85	3,9
21-25	406	18,6	Ortaokul	84	3,8
26-30	435	19,9	Lise	397	18,2
31-35	381	17,4	Yüksekokul	190	8,7
36-40	293	13,4	Üniversite	1034	47,3
41-45	218	10,0	Lisansüstü	395	18,1

46 ve üzeri	319	14,6	İkamet ettiğiniz İlçe		
Cinsiyetiniz			Edremit	363	16,6
Kadın	887	40,6	İpekyolu	1196	54,7
Erkek	1298	59,4	Tuşba	385	17,6
Medeni hal			Merkez Olmayan İlçeler	241	11,0
Evli	1248	57,1	Gelir düzeyiniz		
Bekar	937	42,9	Alt gelir grubu	494	22,6
Kendisi hariç evde yaşayan kişi sayısı			Orta gelir grubu	1569	71,8
Yalnız yaşayanlar	101	4,6	Üst gelir grubu	122	5,6
1-4 kişi	1156	52,9	Mesleğiniz		
5 ve üzeri	928	42,5	Kamu çalışanı	915	41,9
Yaşadığınız ev tipi			Özel sektör	488	22,3
Apartman daresi	1005	46,0	Öğrenci	332	15,2
Müstakil ev	790	36,2	İşsiz	216	9,9
Site ve diğer	390	17,8	Ev hanımı	200	9,2
			Emekli	34	1,6

4. BULGULAR

COVID-19 salgınının derinden etkilediği hususların başında gündelik yaşam pratikleri gelmektedir. Salgının yayılmasını engellemek amacıyla, gündelik yaşamın yerleşik normallerinin salgın tehlikesi geçinceye kadar askıya alınması gerektiği neredeyse bütün devletlerin politikalarının önceliği olarak ön plana çıktı. Gündelik yaşamın rutinini değiştirmek, sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve kendi içinde bir disiplini olan toplumlarda görece daha kolay olsa da dünya geneli göz önüne alındığında birbirinden farklı kültür ve yaşam tarzına sahip insanların gündelik rutinlerini aniden değiştirmelerini istemek veya beklemek pek de kolay olmamaktadır.

Tablo 2: COVID-19 Salgınında Gündelik Yaşam

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgim/fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Günlük işlerimi yapmakta zorlanıyorum. (2109)	269	12,8	460	21,8	22	1,0	788	37,4	570	27,0
Geçim kaygısı taşımaya başladım. (2097)	408	19,5	571	27,2	68	3,2	563	26,8	487	23,2
Aile gelir düzeyimiz düştü. (2123)	341	16,1	550	25,9	74	3,5	565	26,6	593	27,9
Geçim sıkıntım arttı. (2099)	319	15,2	631	30,1	83	4,0	563	26,8	503	24,0
Online/ internet üzerinden alış-verişim arttı. (2062)	419	20,3	581	28,2	124	6,0	574	27,8	364	17,7
Sosyal medyada geçirdiğim zaman arttı. (2095)	138	6,6	268	12,8	40	1,9	814	38,9	835	39,9
Siyasi tercihlerimde bir değişiklik oldu. (2082)	850	40,8	712	34,2	264	12,7	118	5,7	138	6,6
Hastalıktan korunmak için baharatçılardaki alışverişim arttı. (2075)	678	32,7	757	36,5	178	8,6	323	15,6	139	6,7
Bu süreçte başka rahatsızlıklarım olmasına rağmen hastaneye gitmedim/gidemedim. (2105)	271	12,9	397	18,9	101	4,8	691	32,8	645	30,6
Az da olsa akraba ziyaretlerimi yaptım. (2099)	803	38,3	723	34,4	129	6,1	339	16,2	105	5,0
Ev içinde kadınların iş yükü arttı. (2104)	178	8,5	273	13,0	89	4,2	689	32,7	875	41,6
Aile içinde gerginlikler arttı. (2091)	342	16,4	571	27,3	112	5,4	594	28,4	472	22,6
Çocukların evde devam eden eğitim sorunları arttı. (2089)	145	6,9	218	10,4	172	8,2	717	34,3	837	40,1

COVID-19 salgınının Van'da gündelik yaşamı nasıl etkilediğini ortaya koymak adına katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlar irdelendiğinde; sosyal medya kullanımının gündelik rutin içinde arttığını ifade edenlerin %78,8 oranında, çocukların evde devam eden eğitim sorunlarının arttığını vurgulayanların %74,4, kadınların iş yükünün arttığının altını çizenlerin oranının ise %74,3 olduğu görülmektedir. Bunun yanında gelir düzeyinin düştüğünü ifade edenlerin oranı %54,5, geçim sıkıntısı veya kaygısı taşıyanların oranının ise %50,8 olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan tablo genel olarak, salgının bireylerin gündelik hayatına olumsuz etkilerde bulunduğunu, çocukların eğitim sorunlarının, kadınların ev içindeki iş yüklerinin ve geçim sıkıntısı çeken bireylerin oranının arttığını göstermektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer bulgu ise %63,4 oran ile pandemi sürecinde başka rahatsızlıkları olmasına rağmen bireylerin çok acil olmaması durumunda hastaneye gitmemeleridir. COVID-19 salgınının bireylerin siyasal tutumlarına (%75) ve hastalıkla mücadele biçimlerine (baharatçılardan alışveriş bağlamında %69,2) büyük oranda etkide bulunmadığı görülmektedir (Tablo 2).

Türkiye'de, COVID-19 pandemisi kapsamında uygulanan tedbirlerin başında 65 yaş ve üstü kişiler için uygulanan sosyal izolasyon tedbiri gelmektedir. Sağlık Bakanlığı'nca yapılan açıklamaya göre 65 yaş üstü bireylerin hastalığı ağır atlattıkları ve ölüm oranlarında en fazla 65 yaş ve üstü bireylerde rastlandığı teşhisi bu yaş gurubuna dâhil olan bireyler ile ilgili bazı kararların alınmasını gerekli kılmıştır. Bununla birlikte 20 yaş altı gençler için de çeşitli kısıtlayıcı tedbirler getirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Bu tedbirler ise genç nüfusun taşıyıcı rolünü üstlenerek hastalığın bulaşıcılığını arttırmasını engellemek adına getirilmiştir. COVID-19 hastalığı sonuçları itibarıyla herhangi bir kronik rahatsızlığı bulunmayan genç ve çocuklarda genellikle daha hafif seyir göstermektedir. Ancak buna rağmen çocuk ve gençler her ne kadar hastalığı hafif atlatsalar da virüsü başkalarına bulaştırmaları ihtimaline karşı

muhtakak maske, sosyal mesafe ve hijyen tedbirlerine uyum göstermeleri gerektiği birçok kanal aracılığıyla paylaşılmış, bilgilendirmeler yapılmış ve bu durumun sağlanmasına yönelik cezai yaptırımlar düzenlenmiştir. Nitekim söz konusu tedbirlere uyulmadığı takdirde genç nüfus, başta aile olmak üzere genel toplum sağlığı açısından virüsün bulaştırılması noktasında risk oluşturmaktadırlar.

Tablo 3: COVID-19 Salgınında Kurallara Uyma Durumu

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgi/fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Yakınlarım arasında yer alan yaşlılar sokağa çıkma yasağına uyuyor. (2137)	58	2,7	108	5,1	70	3,3	824	38,6	1077	50,4
Ailemizdeki 20 yaş altındakiler sokağa çıkma yasağına uyuyor. (2135)	64	3,0	126	5,9	63	3,0	763	35,7	1119	52,4
Maskesiz dışarıya çıkmıyorum. (2142)	64	3,0	187	8,7	30	1,4	766	35,8	1095	51,1
Van'da dışarı çıktığımda genellikle işletmelerde sosyal mesafenin korunduğunu gördüm. (2110)	508	24,1	708	33,6	216	10,2	462	21,9	216	10,2
Bu süreçte zorunlu olarak yaptığım hijyeni bundan sonra sürdürmem çok zor. (2101)	695	33,1	824	39,2	142	6,8	307	14,6	133	6,3
Koronavirüsten kaynaklı bu hayatı sürdürmem çok zor görünüyor. (2086)	407	19,5	650	31,2	113	5,4	586	28,1	330	15,8

COVID-19 salgınında bireylerin kurallara uyumu ile ilgili yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde; Van'da yakınları arasında olup sokağa çıkma yasağına uyan yaşlıların oranının %89 olduğu görülürken, ailedeki 20 yaş altı grupların sokağa çıkma yasağına uyum oranının ise %88,1 olduğu görülmektedir. Aynı çalışmada maskesiz dışarı çıkmadığını ifade edenlerin oranına bakıldığında %86,9 ile genel anlamda kurallara riayet edildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Van'da dışarı çıktığımda genellikle işletmelerde sosyal mesafenin korunduğunu gördüm sorusuna katılımcıların %57,7'inin katılmadığı görülmektedir. Çalışmada ortaya çıkan bir diğer önemli bulgu ise katılımcıların %72,3'ünün salgın sürecinde edinilen hijyen alışkanlığına salgından sonra da diğer hastalıklara yakalanmama adına devam edeceği yönünde beyanda bulunmalarıdır. Korona virüsünden kaynaklı olarak devreye giren yaşam biçimini sürdüremeyeceğini ifade edenlerin oranının %43,9 olduğu görülmektedir. Çalışmanın genel bulgularına bu düzlemde bakıldığında yaşlı ve genç katılımcıların kurallara uyduğu bunun yanında işletmelerin ise bazı kurallara uymadığı anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise bireylerin pandemi dönemindeki hijyen kurallarını içselleştirerek pandemiden sonraki gündelik yaşamlarında da sürdürecekleri yönündedir (Tablo 3).

Tarihteki salgın hastalıkların kısa vadede yarattığı en önde gelen etkilerden bazıları; mahiyetini, kaynağını, sebebini ve tedavisini bilmedikleri bir hastalığın psikolojik olarak yarattığı şok ve paniktir. İnsanlar ölümcül salgın hastalığın çıktığı yerde yaşıyorsa ya hemen oradan kaçmaya çalışmış ya da her şeye boş verip, ailelerini dahi ihmal ederek ölüme teslim olmuştur (Kılıç, 2020). Pandemi döneminde insanların üzerinde oluşan travmatik etkiler sonucunda, bireylerin hayata bakış açılarında ciddi değişimler olmuştur. Bazı insanlar pandemi ile birlikte genel hayatlarını, geçmiş ve gelecek yaşantılarını sorgulama fırsatı yakalamış ve bunun neticesinde gündelik pratiklerine ciddi anlamda bir çeki-düzen vermeye başlamışlardır. Bazı dönemlerde ise salgın hastalıklar Tanrı'nın insanlara vermiş olduğu ilahi bir ceza şeklinde değerlendirilmiştir. İnsanların tarihsel olarak çaresizlikten kaynaklı; bazen akıl, bilim ve fen yerine din ve metafizik referanslı bilgilere daha fazla itimat ettikleri bilinmektedir.

Tablo 4: COVID-19 Salgınında Dinsel Tutumlar

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgi/fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Salgın sonrası dini inancım arttı. (2105)	530	25,2	651	30,9	127	6,0	410	19,5	387	18,4
Korona virüs ilahi bir cezadır. (2111)	511	24,2	340	16,1	188	8,9	540	25,6	532	25,2
Korona virüsün büyük devletlerin bir oyunu olduğuna inanıyorum. (2106)	379	18,0	463	22,0	360	17,1	480	22,8	424	20,1
Bu süreç bende dünya hayatın boş olduğunu düşüncesini arttırdı. (2111)	276	13,1	404	19,1	77	3,6	626	29,7	728	34,5

Van'da COVID-19 salgınının bireylerin dinsel tutumlarını ne şekilde etkilediğini anlamaya ilişkin yöneltilen önermelere verdikleri yanıtlara bakıldığında; dünya hayatının artık bir anlam ifade etmediği ve boş olduğu düşüncesinin arttığını ifade eden katılımcıların oranının %64,2 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla pandeminin insanların hayatı sorgulamalarına ve umutsuzluk halinin ortaya çıkmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan salgının katılımcıların %37,9'unun dinsel inanç ve eğilimlerine bir değişikliğe yol açtığı görülmektedir. Korona virüsün ilahi bir ceza olduğunu düşünenlerin çalışmaya katılım sağlayanların yarısından fazlası (%50,8) oldukları görülmektedir. Bu durum beraberinde dinsel inançların ve bu inançlardan kaynaklanan düşüncelerin salgınla pekiştirdiğini getirmektedir. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise Korona virüsün büyük devletlerin bir oyunu olarak görülüp görülmediğine ilişkindir. Salgının büyük devletlerin bir oyunu olduğuna inananların oranı %42,9 iken bu düşünceye katılmayanların oranının ise %37,9 olduğu görülmektedir (Tablo 4).

COVID-19 salgını sürecinde gösterdikleri üstün performansları ve ortaya çıkardıkları başarılı müdahaleler neticesinde doktorlara ve sağlık çalışanlarına duyulan güven ile birlikte sağlanan destekler de üst seviyelere çıkmıştır. Bu kapsamda Türkiye genelinde pandeminin en yoğun hissedildiği dönemlerde, öncelikle sağlık çalışanları için her akşam alkış etkinliği düzenlenmiş daha sonra birçok sosyal medya kanalı aracılığıyla sağlık çalışanlarını motive etmek amacıyla destek mesajları ve paylaşımları yapılmıştır. Bunun yanında Bilim Kurulu ve Sağlık Bakanlığı, COVID-19 ile mücadelede etkin bir rol oynaması amacıyla 10 Ocak 2020 tarihinde oluşturularak COVID-19 sürecinde yaşanan krizin derinleşmesini önlemeyi amaçlamıştır. Bu noktada Sağlık Bakanlığı'nın, vatandaşların bilgilendirilmesi amacıyla ilk vakanın ortaya çıktığı günden beri salgınla ilgili verdiği bilgiler, toplumunda güven ve inanç duygusunun gelişmesine yol açmıştır. Hükümetin almış olduğu kararlarla COVID-19 hastalarıyla birlikte ailelerinin de tedavisi ve rehabilitasyonu gibi durumlara müdahale için açıklanan destek paketleri, vatandaşların devlete olan güvenlerini kısmen de olsa arttırmıştır.

Tablo 5: COVID-19 Salgınında Kurumlara Güven

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgim/fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bu süreçte bilime güvenim arttı. (2110)	141	6,7	309	14,6	92	4,4	795	37,7	773	36,6
Bu süreçte devlete güvenim arttı. (2105)	354	16,8	390	18,5	126	6,0	664	31,5	571	27,1
Bu süreçte doktorlara güvenim arttı. (2110)	63	3,0	150	7,1	75	3,6	821	38,9	1001	47,4
Bu süreçte hizmet aldığım ilçe belediyesine güvenim arttı. (2078)	609	29,3	595	28,6	283	13,6	383	18,4	208	10,0
Bu süreçte hizmet aldığım büyükşehir belediyesine güvenim arttı. (2073)	622	30,0	569	27,4	273	13,2	405	19,5	204	9,8

Van özelinde COVID-19 salgınında kurumlara duyulan güven ile ilgili yöneltlen önermelere katılımcıların verdikleri yanıtlar irdelendiğinde; bireylerin pandemi sürecinde doktorlara duyguları güvenin oranı %86,3 iken bilime duyulan güvenin %74,3 oranında ve devlete olan güvenin ise %58,6 oranında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan bireylerin Van Büyükşehir Belediyesi'ne duyduğu güven %29,3 oranında kalırken ilçe belediyelerine duyulan güven ise %28,4 oranında kalmıştır. Burada bireylerin birebir karşılaştıkları doktorlara duydukları güven en yüksek oranda bulunurken yerelde ve sorunların çözümü noktasında yetersiz kalan ilgili birimlere duyulan güvenin ise en düşük oranda olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Korona virüs salgını nedeniyle tedbir amaçlı vatandaşların mecbur kalmadıkça evden çıkmaması gerektiği neredeyse tüm ülkelerde hem resmi yollarla hem de basın medya aracılığıyla vurgulanmış ve salgın ile mücadele için dünya çapında başlatılan kampanya ile vatandaşların evde kalması ile virüsün kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Evde kal kampanyası, Türkiye'de de geniş kesimler tarafından benimsenmiş ve sosyal mesajlar ile geniş kitlelerin evde kalmaları sağlanmıştır. Bu kapsamda evde kal broşürleri tasarlanarak insanların görebileceği yerlere asılmış ve bu sayede bilgilendirmeler geniş kitlelere ulaştırılabilmiştir. Bilgilendirmelere verilecek bir diğer örnek ise kent yaşamının düzeni sağlayan ve her bireyin günün bazı bölümlerinde karşısına çıkan trafik lambaları gösterilebilir. Nitekim pandemi döneminde trafik levhalarında evde kal yazıları yazılarak konu ile ilgili farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 6: COVID-19 Salgınında Alınan Kararlara Bakış

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgim/fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Billboardlarda evde kal mesajı içeren Türkçe (Van ağzı) yazıları beğendim. (2112)	283	13,4	222	10,5	210	9,9	730	34,6	667	31,6
Billboardlarda evde kal mesajı içeren Kürtçe yazıları beğendim. (2096)	220	10,5	229	10,9	309	14,7	687	32,8	651	31,1
Cemaatle ve Cuma namazlarının kılınmaması için alınan kararlar doğrudur. (2108)	65	3,1	91	4,3	61	2,9	711	33,7	1180	56,0
Devletin dağıttığı maskeleri kolaylıkla aldım. (2098)	992	47,3	429	20,4	301	14,3	206	9,8	170	8,1
Genel olarak yapılan sosyal yardımları yeterli buluyorum. (2092)	749	35,8	484	23,1	248	11,9	411	19,6	200	9,6
Sokağa çıkma yasaklarının doğru olduğunu düşünüyorum. (2130)	81	3,8	101	4,7	38	1,8	667	31,3	1243	58,4
Sokağa çıkma yasağının başlayacağı akşam alış-veriş mekânlarında yaşananlar normaldi. (2095)	948	45,3	524	25,0	167	8,0	294	14,0	162	7,7
Salgınla mücadelede Avrupa ülkelerinden daha iyiyiz. (2132)	242	11,4	266	12,5	211	9,9	682	32,0	731	34,3

Van'da yaşayan ve yapılan araştırmaya katılım sağlayan bireylerin, COVID-19'a ilişkin uygulanan salgın kararlarına bakış açılarına yönelik sorulan önermelere verdikleri yanıtlar incelendiğinde; sokağa çıkma yasaklarının yerinde olduğunu belirten katılımcıların oranının %89,7 olduğu görülmektedir. Benzer bir oran %89,7 ile cemaatle Cuma namazları kılınmasının yasaklar kapsamına alınması kararında ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, evde kal mesajının Van ağzı ile billboardlarda yazılmasının beğeni oranı %66,2 iken aynı ifadenin Kürtçe yazılmasının beğeni oranı ise

%63,9 olduğu görülmektedir. Vatandaşların devlet tarafından pandemi döneminde sağlanan sosyal yardımlara olan erişimi %29,2 oranında iken ve maskeye erişimi ise %17,9 oranında kalmıştır. Başka bir ifadeyle bireylerin büyük çoğunluğu devlet tarafından sağlanan ne maskeye (%82,1) ne de sosyal yardımlara (%30,8) ulaşamamıştır. Diğer taraftan sokağa çıkma yasağının başlayacağı akşam saatlerinde alış-veriş mekânlarında yaşanan olayların normal olmadığını ifade eden katılımcıların oranının %70,3, genel olarak yardımların yeterli olmadığını ifade edenlerin oranının ise %58,9 olduğu görülmektedir. Son olarak çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise Türkiye’de yürütülen salgınla mücadelenin Avrupa ülkelerinden daha iyi olduğunu %66,3 oranında birey ifade etmektedir. Bireylerin genel olarak yapılan bilgilendirmelerden memnun olduğu ancak sosyal yardımlarda yetersiz kaldığı yapılan çalışmanın bulgularından anlaşılmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların getirilen yasaklamaların virüsün yayılmasını engelleyeceğini desteklemeleri ve Türkiye’nin pandemi ile mücadelede Avrupa ülkelerinden daha iyi olduğunu ileri sürmeleri uygulanan politikalarının büyük bir kısmından memnun olduklarını göstermektedir (Tablo 6).

COVID-19 küresel ölçekte sağlık krizi oluşturduğu gibi bireylerin korku düzeyini arttırmış, salgının ne zaman ve nasıl biteceğine dair birbirinden farklı teori ve belirsizliklerin ortaya atılması bireylerde stres, anksiyete ve depresyon gibi ciddi psikolojik bozukluklara neden olmuştur (Şahin, v.d., 2021). COVID-19’un yayılmasını hafifletme eylemleri, sosyal mesafe, karantina ve iş kayıplarıyla sonuçlanan iş kapanmaları da dahil olmak üzere, insanlar yaşamsal kısıtlamalara ve duygusal sıkıntılara maruz kalmışlardır (Kenan, v.d., 2021).

Tablo 7: COVID-19 Salgınında Stres ve Anksiyete

Önergeler	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Bilgim / fikrim yok		Katılıyorum		Çok katılıyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Salgın sonrası huzursuzluğum arttı. (2108)	170	8,1	343	16,3	30	1,4	902	42,8	663	31,5
Uyku kalitem bozuldu. (2109)	358	17,0	512	24,3	32	1,5	585	27,7	622	29,5
Sürekli virüs kapma kaygısı taşıyorum. (2116)	351	16,6	615	29,1	39	1,8	684	32,3	427	20,2
Ölüm korkum arttı. (2099)	623	29,7	748	35,6	70	3,3	439	20,9	219	10,4

Van kentinde yürütülen çalışmada, COVID-19 salgınının bireylerde ortaya çıkardığı stres ve anksiyeteye ilişkin yöneltilen önermelere katılımcıların verdikleri yanıtlar irdelendiğinde; salgın sonrası huzursuzluğunun arttığını ifade edenlerin %74,3, uyku kalitesini bozduğunu ifade edenlerin %57,2 ve sürekli virüs kapma kaygısı içinde olanların oranının ise %52,5 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan yine Van kenti özelinde virüsün ölüm korkusu yarattığı düşüncesi, %31,3 oranında kabul görmüştür (Tablo 7).

5. SONUÇ

COVID-19 salgının Van’da algılanma biçimini sorgulayan bu çalışmanın çıktıları olarak şunlar söylenebilir: COVID-19 salgınının Türkiye’de literatürde ortaya çıkan bulgularla benzer şekilde (Ataman, Bozkurt, Göka vd, 2021) Van’da gündelik yaşam pratiklerini ekonomik, eğitim ve aile içi roller üzerinden etkilediği görülmektedir. Salgında konulan sokağa çıkma yasaklarına, maske ve mesafe kurallarına uyumun olduğu fakat kamusal alanda bu oranın düşük olduğunun altı çizilmektedir. Dinsel yaşama etkisi üzerinden değerlendirildiğinde salgının Van’da yaşayan bireylerin önemli bir kısmında dinsel tutumlarını gözden geçirmeye yönelttiği anlaşılmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen politikaların büyük oranda kabul gördüğü, hatta AB ülkelerinde uygulanan politikalardan daha iyi görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Fakat bunun yanında yereldeki kurum, kuruluş ve belediyelere olan güvenin ise çok zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. 7(5). Sayfa, 1-14.
2. Akyüz, S. S. (2021). Aşı Karşıtlığı Ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri Ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(2), 172-185.
3. Arı, A. G. ve Kanat, M. H. (2020). Covid-19 (koronavirüs) Üzerine Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 459-492.
4. Arslan, K., Arı, A. G. Ve Kanat, M. H. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Verilen Uzaktan Eğitim Hakkında Veli Görüşleri. *Ulakbilge*, 57 (2021 Şubat): s. 192–206. doi: 10.7816/ulakbilge-09-57-03.
5. Ataman, K., Bozkurt, V., Göka, E., İlhan, MN., Yıldırım, N., Çiftçi, E., Liman, U., Vuran, B. COVID-19 Küresel Salgınının Toplumsal Etkileri. *Türk Hij Den Biyol Derg*, 78(3): 235 – 248.
6. Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Article in Turkish Studies*, 15(4) :109-129.

7. Balaman, F. ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10 (1): 52-84.
8. Bennett, R., Uink, B., & Cross, S. (2020). Beyond The Social: Cumulative İmplications Of COVID-19 For First Nations University Students İn Australia. *Social Sciences & Humanities Open*, 2(1)
9. Bieber, F. (2020). Global Nationalism İn Times Of The Covid-19 Pandemic. *Nationalities Paper*, 1-13.
10. Can, B. A. (2021). COVID-19 Pandemisinin Semt Pazarcıları Üzerindeki Sosyoekonomik Etkisi: Kocaeli İli Örneği. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 11(2), 1540-1549.
11. Chang, G.C. ve Satako, Y. (2020). How Are Countries Addressing The Covid-19 Challenges İn Education? A Snapshot Of Policy Measures.
12. Çakıroğlu KI, Pirtini S, Çengel Ö, 2020. COVID-19 Sürecinde ve Post-Pandemi Döneminde Yaşam Tarzı Açısından Tüketici Davranışlarının Değişen Eğilimi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19 (37): 81-103.
13. Güngörer, F. (2020). Covid-19'un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 393-328.
14. Han, F., Demirbilek, N. Ve Demirtaş, H. (2021). Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Koronavirüs (Covid-19) Salgını Sürecinde Yürütülen Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 1168-1193.
15. Karatepe, F., Küçükgençay, N. ve Peker, B. (2020). Öğretmen Adayları Senkron Uzaktan Eğitime Nasıl Bakıyor? Bir Anket Çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1262-1274.
16. Kavas, B. N. ve Develi, A. (2020). Çalışma Yaşamındaki Sorunlar Bağlamında COVID-19 Pandemisinin Kadın Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 84-112
17. Keskin, M. ve Özer D. (2020). Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
18. Kenan, K., Kandemir, M. A., ve Çelik, Y. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 88-103.
19. Khair, A.R.A.A.R., (2021). Covid-19'un Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
20. Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar Ve Toplum Hayatına Etkileri. *Türkiye Bilimler Akademisi*.
21. Mardin, D., Özvarış, Ş. B., Sakarya, S., Kayı, İ., Gürsoy, G., Yukarıkır, N., & Başpınar, A. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Göçmen Ve Mültecilerin Durumu. *Sağlık ve Toplum Özel Sayı (Temmuz)*, 112-118.
22. Metin, M., Gürbey, S. ve Çevik, A. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşleri. *MM-UEBD/IJES* (2021) 5(1), 66-89.
23. Muthuprasad, T., Aiswarya, S., Adity, K. S., Jha, K. (2021). Students' perception and preference for online education in India during COVID -19 pandemic. *Social Sciences & Humanities Open* 3 (2021) 100101
24. Pınar, M. A. ve Akgül, D. G. (2020). The Opinions of Secondary School Students About Giving Science Courses with Distance Education During the Covid-19 Pandemic. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(2), 461-486.
25. Reimer, F. M. ve Schleicher, A. (2020). A framework to guide an education response to the COVID-19 pandemic of 2020
26. Saraçoğlu, H. (2021). Covid-19'un Kentler Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
27. Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
28. Şahin, E., Fulya, T., ve Hamamcı, Z. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Depresyon, Anksiyete ve Stres ile Başa Çıkma Tutumlarının Sosyal Medya Bağımlılığıyla İlişkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(1), 165-186.
29. Tanuro, D. (2020). Çivisi Çıkan Dünya –Covid-19 Salgını Üzerine Muhasebeler- Covid-19 Üzerine Sekiz Tez Turhan, E. (Çev.). İstanbul: Runik Kitap Yayınları. s.53-56.

30. Tian, H., et al., (2020). An investigation of transmission control measures during the first 50 days of the COVID-19 epidemic in China. *Science*, 368, 6491. doi:10.1126/ science.abb6105
31. Türküresin, H. E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Yürütülen Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Görüşleri Bağlamında İncelenmesi. *Milli Eğitim* Cilt: 49 Özel Sayı/2020 Sayı: 1, (597-618).
32. Uyar, E. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 1(2).
33. Uzoğlu, M. (2017). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 335-351.
34. Yamamoto, G.T. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs Ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2020, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa: 25-34.